

Ст. ас. Ралица Костадинова*

**ПРОБАЦИЯТА
СЛЕД ПОСЛЕДНИТЕ ПРОМЕНИ
В НАКАЗАТЕЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО**

„Онова, което преди всичко трябва да застрашава престъпниците, не е жестокостта, а неизбежността на наказанието.“¹

В процеса на интеграция на нашата страна в Европейския съюз и евроатлантическите структури необходима предпоставка е утвърждаването на възприетите от тях стандарти при осъществяването на наказателната политика. Като част от тази политика реформата в системата на наказанието е важен международен критерий за степента на формиране на гражданското общество и правовата държава. Необходимостта от промени в санкционната система на българското наказателно право е била обсъждана както в научните среди², така и от практикуващите юристи³ от различните звена на съдебната система. Обусловени от тези обществени потребности за измененията и допълненията на Наказателния кодекс (НК) от края на 2002 г.⁴ С тях бе въведено ново наказание — пробация. Според § 89 от Преходните разпоредби на НК нормите, свързани с пробацията, влизат в сила от 1 януари 2004 г. През март 2004 г. последва нов Закон за изменение и допълнение на НК⁵, с който § 89 от Преходните разпоредби на ЗИДНК беше променен, като се предвиди, че разпоредбите, които касаят пробацията, ще

Старши асистент по Наказателно право в Нов български университет.

Б е к а р и я, Ч. За престъпленията и наказанията. Варна, 1993, с. 85.

Вж. В л а д и м и р о в, Р., С ъ л о в, Ив. и К у н ч е в, Й. Полицията за реформата в наказателното законодателство. — В: *Сто години наказателен закон и актуални проблеми на наказателното законодателство*. Сборник. С., 1996, с. 52; С т о й н о в, Ал. Наказателно право. Обща част. С., 1999, с. 410; Г р у е в, Л. Санкционната система по българското наказателно право. С., 1997, с. 52; Ф и л ч е в, Н. Развитие на наказателното право в периода на преход към пазарна икономика. — *Правна мисъл*, 1997, № 2, с. 57. Вж. Ч а н к о в а, Д. и М а р г а р и т о в а, Св. Реформата на наказателното законодателство през погледа на магистратите. — В: *Сто години наказателен закон и актуални проблеми на наказателното законодателство*, с. 39.

ДВ, бр. 92 от 2002 г.

ДВ, бр. 26 от 2004 г.

влязат в сила на 1 януари 2005 г. С последния Закон за изменение и допълнение на НК (ДВ, бр. 103 от 23 ноември 2004 г.) в наказателноправната система на Република България се дорегламентира материалноправната основа на пробацията. Тази особеност на постепенно нормиране на пробацията и отлагането на нейното влизане в сила може да се обясни със сложните и многостранни проблеми във връзка с практическото ѝ прилагане. С тази публикация си поставям за цел изясняването на следните въпроси:

- * Понятието „пробация“;
- * Чуждестранният опит в прилагането на пробацията;
- * Пробацията — наказание по българския НК.

I

В *литературата* се срещат различни определения и пояснения за понятието „пробация“. Според юридическия речник „Пробацията е наказание, което се състои в полагане на безвъзмезден труд в полза на обществото под надзора на пробационна служба, както и във възлагане на други задължения; възстановяване на щетите, провеждане на лечение, задължени осъденият да не напуска определено място, да не посещава посочените в присъдата места, да се включва в квалификационни курсове и др. Пробацията се постановява в определен срок. При неизпълнение на задълженията се заменя с лишаване от свобода. Като наказание пробацията съществува в законодателствата на много западни държави.“⁶. Не може да се каже, че тази дефиниция напълно отговаря на действащото право в Република България. Пробацията у нас в настоящия момент не е обвързана с възстановяване на щетите от престъпното посегателство — новата разпоредба (чл. 42а НК) не предвижда възстановяването на щетите като задължителна предпоставка за приложението на самата пробация.

Изказва се становище, че: „В наказателното и наказателноизпълнителното право пробацията представлява система от мерки за извънзатворно третиране на правонарушителите, които се прилагат за определен от съда период от време с цел тяхното социализиране. Пробацията не изключва, а допълва условното осъждане с правоограничения.“⁷.

В мотивите към ЗИДНК⁸, с които се въвежда пробацията, тя е определена като „форма на алтернативата на наказанието лишаване от свобода“. Тъй като алтернативата е необходимост да се избира между две или няколко взаимно изключващи се възможности⁹, следва че налагането на наказанието пробация изключва налагане на лишаване от свобода.

⁶ Юридически речник. С., 2000, с. 142.

⁷ Д и м и т р о в, М. Условия и перспективи за развитието на пробацията в България. — В: *Приложимост на пробацията в България*. С., 2002, с. 12; същото становище изказва и В а с и л е в, П. Алтернативи на лишаването от свобода. — В: *Методи на регулиране на затворната популация*. С., 1999, с. 56.

⁸ ДВ, бр. 92 от 2002 г.

⁹ Философски речник. С., 1978, с. 23.

Речникът на чуждите думи (издание на БАН) посочва латинския произход на термина (от *probatio* — изследване, тест)¹⁰.

Някои английски речници определят пробацията (*probation*) като: 1. условно пускане на свобода, условна присъда; 2. изпитателен срок¹¹.

Оксфордският енциклопедичен речник по право¹² сочи следните значения: 1. *probate* = легализиране на завещание; 2. *probate action* = иск за наследство; 3. *probation order* = разпореждане за пробация¹³.

В различни речници на латинския език тя е определена като проба, изпитание, или като одобряване, доказване.

Разнообразието от схващания за същността на пробацията, липсата на задълбочени изследвания за това ново понятие на наказателноправната наука и съдебната практика, фактът, че от 1 януари 2005 г. разпоредбите относно пробацията са вече действащо право, пораждат повишения интерес към тази материя.

II

Макар да е ново за България правно явление, пробацията е възникнала сравнително отдавна — преди повече от 100 години.

1. В своя първоначален вид тя е създадена във *Великобритания* през 1876 г.¹⁴ Родоначалници на пробацията са мисионерите към полицейския съд, които са назначавани от Обществото на въздържателите към английската църква, за да превъзпитават злоупотребяващите с алкохол. В покъсен момент тяхната работа е разширена и те започват да подпомагат затворници, като така се развива концепцията за социални работници, работещи и в услуга на съдилищата.

През 1907 г. е приет Законът за пробацията на нарушителите, който създава института на „поставянето под наблюдение“ (*probation order*)¹⁵. Съдът отсрочва постановяването на окончателната присъда, а подсъдимият се поставя на изпитание, под надзора на пробационен офицер (*probation officer*)¹⁶. Текстове на закона са заимствани директно от практиката на Америка за „освобождение под гаранция“ и „предупреждение за спазване на общественото спокойствие“. Този закон оправомощава съдилищата да назначават служители по пробация, които да наблюдават лицата, признати за виновни. Съдът може да определи и други мерки, при неспазването на които на осъдения ще бъде наложена глоба. Ако в периода на пробацията извърши ново престъпление, съдът му определя наказание и за първото престъпление.

¹⁰ Речник на чуждите думи. С., БАН, 1982, с. 692.

¹¹ Английско-български речник. Т. 2. С., 1985, с. 329.

¹² Оксфордски енциклопедичен речник по право. С., 1998, с. 414.

¹³ Съдебно разпореждане, по силата на което закононарушителят се поставя под надзора на длъжностно лице от службата по пробация.

¹⁴ Вж. www.iga-bg.orglibr_prob_inter.htm

¹⁵ Вж. Г р у е в, Л. Цит. съч., с. 53.

¹⁶ Вж. Д о л а п ч и е в, Н. Наказателно право. Обща част. С., 1994, с. 508.

През следващите десетилетия правната уредба на пробацията се усъвършенства (Законът от 1925 г., Законът за криминалното правосъдие от 1948 г.). От 1960 г. служителите на пробацията в Шотландия са включени в местните органи на властта, но пробационните служби в Англия и Уелс остават самостоятелни. Като ново задължение на пробационните служби се вменява полагането на грижи за освободените от затвора и социалната работа в затворите. Тези грижи включват още и извършването на корекционна работа с условно осъдените и предсрочно освободените. През 1973 г. е въведен и общественополезният труд, който може да бъде налаган в рамките на пробационния срок в размер от 40 до 240 часа на навършили 17-годишна възраст лица. Понастоящем материята, свързана с пробацията, е уредена в Probation service Act¹⁷ (от 1993 г.).

2. Като се заимства опитът от англо-санксонската система, през 1983 г. във **Франция** се приема Закон за общественополезния труд, който предвижда извършването на работа без заплащане — от 40 до 240 ч., в полза на местната власт, на обществена организация или на одобрена благотворителна организация¹⁸. Осъденият трябва да присъства на обявяването на наказанието и да даде съгласие за него и неговото изпълнение. От друга страна, общественополезният труд може да замени лишаването от свобода, ако то е за срок по-малък от 6 месеца. Понастоящем пробационната дейност е уредена във Френския НК¹⁹ — Глава трета, посветена на наказанията.

3. Въведената в **Румъния** пробация е в начален етап на развитие²⁰. За нея се заговаря за първи път в публичното пространство в края на 1992 г. (при обсъждането на Закон № 104) и въвеждането на нова форма на наказание, наречена „прекратяване на лишаване от свобода чрез супервизия (наблюдение)“. Това наказание е въведено в Наказателния кодекс на Румъния, като е използван френският модел. Прекратяване на изтърпяването на лишаването от свобода чрез супервизия е форма на освобождаване от затвора, но до 2000 г. не е използвано в Румъния поради недоверието в неговата ефективност. Пробационните елементи в законодателството са били доразвити в Наказателния кодекс и с промените от 1996 г., свързани с алтернативните мерки за освобождаване под супервизия, които са наложени от съда и са свързани в началото най-често с малолетни и непълнолетни правонарушители. Те се отнасят до забрана за достъп до определени места или контакти с определени хора, полагане на общественополезен труд в публични институции, определени от съда. Правителствена разпоредба № 92 от 2000 г. установява създаването на национално ниво на пробационна систе-

¹⁷ Пълният текст е публикуван в интернет на адрес www.hmsso.gov.uk/acts/acts1993/Ukpga_19930047_en_l.htm

¹⁸ Вж. www.iga-bg.orglibr_prob_inter.htm; също чл. 131-8 от Code Penal.

¹⁹ Пълният текст на Кодекса е достъпен в интернет на адрес www.droit.org/code/index-CPENALL.htm

²⁰ Вж. www.iga-bg.orglibr_prob_inter.htm

ма като определя властите, службите и персонала, който работи директно с правонарушителите по тяхната ресоциализация и наблюдение.

4. В *Чехия* пробацията се прилага от 1995 г. и е свързана с идеята за нови, алтернативни подходи и методи за работа с обвинените или осъдени за престъпления²¹. Прилага се при помирението, като пробационният служител работи като посредник, и при пробационното наблюдение. Нормативно е уредено в чл. 59, ал. 2 от чешкия НК. Ако съдът реши да не постановява присъда с лишаване от свобода, той поставя нарушителя под пробацията за период от една до пет години. Възможно е да наложи още и подходящи ограничения на нарушителя, изисквайки от него да води нормален, законосъобразен живот, и по този начин да го освободи от отговорност с изтичане на пробационния период. Службата по пробацията изучава личността на правонарушителя, съставя му психологически портрет и решава каква би била най-подходящата за него мярка на държавна принуда. Работата с правонарушителите започва от момента на предявяване на обвинението.

5. В *САЩ* пробацията се прилага от 1841 г. За „баща“ на пробацията се счита Джон Август²². Според някои автори тя е включена в системата на наказанията²³. Според други²⁴ се касае за осъждане на нарушителя на обществено наблюдение от пробационен агент, най-често след „суспендиране“ — спиране на изпълнението на друго наказание. На осъдения на пробацията в присъдата се определят условия, които трябва да бъдат спазвани (да посещава курс на обучение или лечение; да не посещава определени места; да не се среща с определени лица). Неизпълнението на тези условия може да доведе до постановяване на нова присъда, с която да се наложи по-тежкото наказание — лишаване от свобода. Във връзка с това законодателството на повечето щати предвижда пробацията като алтернатива на лишаването от свобода, но налагането на пробацията се забранява, когато това е несъвместимо с целите на наказателната политика.

6. От 1975 г. в *Италия* се прилагат „алтернативни мерки“²⁵. Италианското законодателство предвижда следните обществени мерки: поверяване на правонарушителите на пробационната служба; поверяване на специални категории правонарушители на пробационната служба; общественополезен труд от 40 до 240 часа. Използването на тези мерки се контролира от Департамента по пробацията, но въпреки това те не са пробационни мерки а имат самостоятелен характер.

²¹ Пак там.

²² Newman, D. J. and Anderson, P. R. Introduction to Criminal Justice. New York 1989, p. 457.

²³ Вж. Никифоров, Б. С. Современное американское уголовное право. М., 1990, с. 71
Георгиев, Т. Нормативна уредба на пробацията — сравнителноправен анализ. - *Правна мисъл*, 2004, № 3, с. 74.

²⁴ Newman, D. J. and Anderson, P. R. Op. cit., p. 362.

²⁵ Вж. Гандини, Л. Пробационната система в Италия. — В: *Приложимост на пробацията в България*, с. 59.

7. В *Швеция* пробацията е уредена в чл. 1 до 11 от Шведския НК като вид наказание, което може да се налага заедно с глоба и лишване от свобода при определени условия.

8. През 1930 г. в *Дания* е приет нов НК, който урежда възможност за пробация и надзор. Сега действащият НК предвижда пробация за срок не повече от 3 години като форма на отлагане изпълнението на присъдата, което много напомня условното осъждане по нашето право.

9. В *Естония* пробацията е уредена в Закона за пробационния надзор от 1997 г., в Наказателния кодекс, който определя изискванията към пробационерите и дейността на пробационните служители, в Наказателно-процесуалния кодекс и в подзаконовите актове (инструкции и процедурни правила), изготвени от Министерството на правосъдието. Пробация може да бъде наложена на предсрочно освободени или на лица със „суспендирани“ (отложени) наказания²⁶.

10. Пробация се прилага също и в *Канада, Япония, Израел, Унгария и Полша*. В *Холандия* пробация може да се постанови още при ареста на правонарушителя.

11. От кратката информация става ясно, че в различните държави и правни системи подходът при законодателното уреждане на пробацията е различен. Затова не може да се каже, че правната уредба на пробацията в НК повтаря в чист вид един съществуващ вече модел в чуждо законодателство. У нас е направен опит за компилиране на най-доброто от съществуващите правни уредби, но дали това е в съответствие с принципите на българската правна система? Ето защо трябва да се изясни вписва ли се пробацията в концепцията за наказание по българското наказателно право. Разбира се, в стремежа да се отговори на този въпрос не се оспорва необходимостта от промени в системата от мерки за въздействие върху правонарушителите и не се отрича полезността на започнатата реформа.

III

1. На *международноправно* ниво норми, свързани с пробацията, се съдържат в актове на Съвета на Европа — Препоръка № R/92/16 на Комитета на Министрите към държавите-членки относно Европейските правила за обществени санкции и мерки от 19 октомври 1992 г.²⁷ и Препоръка № R/2000/22 за разширяване на нейното приложение. Пробацията е една от „обществените санкции и мерки“, които Съветът на Европа препоръчва²⁸ в

²⁶ Вж. К у з е, Р. Пробационните системи в новите демокрации — случаят с Естония. — В: *Приложимост на пробацията в България*, с. 74.

²⁷ Препоръката е правен инструмент без задължителен характер. Тя е вид компендиум на най-добрите практики, на най-добрия опит в страните-членки, доуточняван чрез различни експертни групи.

²⁸ Вж. М у с и а л к о в с к и, П. Пробацията като част от обществените санкции и мерки в препоръките на Съвета на Европа. — В: *Приложимост на пробацията в България*, с. 54.

посочените актове. „Обществени“ са тези санкции и мерки, при които, макар правонарушителят да остава в обществото, неговата свобода се ограничава чрез налагане от съд на условия и/или задължения. Обществена е и всяка мярка, постановена преди или вместо акт за определяне на наказание, а контролът по изпълнението се възлага на определени за тази цел от закона органи.

Пробацията е коментирана и в контекста на „алтернативните санкции и мерки“ — обект на разглеждане в т. нар. Токийски правила — Правилата на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до използването на алтернативни мерки и санкции — Резолюция 45/110 на Генералната Асамблея от 14 декември 1990 г.

През 2001 г. в Букурещ Международната организация за реформа в наказателното право на своя конференция прие декларация за алтернативните санкции и мерки в страните от ЦИЕ, в която препоръчва въвеждането на такива инструменти, които да намалят натовареността и разходите на затворите като пробация, медиация, компенсаторни мерки и др.²⁹

2. Във *вътрешното ни право* материалноправните аспекти на пробацията са уредени в НК. Това са:

(1) нормите на общата част, които представят пробацията като *институт с двойствен характер*³⁰ — първо я дефинират като наказание с определени характеристики, а след това — като елемент на условното осъждане и предсрочното освобождаване, по време на което се дава възможност да се постанови пробация;

(2) разпоредбите от особената част, които съдържат пробация в санкционната си част.

В следващото изложение ще разгледам първия аспект на пробацията — вид наказание в санкционната система по българското наказателно право. Материалноправната уредба на пробацията се съдържа в Глава четвърта на Общата част на НК, озаглавена „Наказание“. Член 37 НК описва „каталог“ от видове наказания по българското наказателно право. В ал. 1, т. 2 е посочена пробацията като едно от тях. В Раздел втори, озаглавен „Видове наказания“, чл. 42а и чл. 42б определят нейните същностни белези. От систематичното място на правната уредба на пробацията е видно, че тя е вид наказание и като такова притежава всички характерни особености на категорията наказание.

Наказателният кодекс не дефинира понятието „наказание“, но няма спор в наказателноправната теория, че то е „...мярка на държавна принуда, изразяваща се в засягане правата на осъдения, която е предвидена в закон

²⁹ Вж. по-подробно Чанкова, Д. Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението. С., 2002, с. 44.

³⁰ Александър Стойнов изказва следното становище: „А нашият законодател я уреди като своеобразен хибрид...“ — Вж. Стойнов, Ал. Пробацията — законодателна несполука. — Цит. по правно-информационна система „Апис-Време“.

и се налага от съд въз основа на него на физическо лице заради извършено от него престъпление и за да се постигнат определените в закона цели, като чрез нея деецът и осъщественото от него престъпно поведение се порицават от държавата.³¹

Съществена особеност на наказанието е, че то е специфична мярка на държавна принуда, при която се въздейства на субекта на престъплението независимо от волята на пострадалия. „Ако мярката на принуждение няма зад себе си силата на държавната принуда, а се опира на нещо друго, тя вече не е наказателна мярка.“³² Пробацията се налага само от съд чрез присъда на лице за извършено от него престъпление. Органите, които имат компетентност в областта на изпълнението на пробацията, са пробационните служители, подчинени на Главна дирекция „Изпълнение на наказанието“ към Министерството на правосъдието. Последната редакция на НК предвиди механизъм, гарантиращ изпълнението на наказанието пробация. Новият чл. 43а НК определя, че ако без основателна причина осъденият не изпълнява наложената пробационна мярка, по предложение на съответния пробационен съвет съдът може да наложи друга пробационна мярка или да замени изцяло или отчасти пробацията с лишаване от свобода. Според Раздел шести (нов) на Глава двадесет и първа от Наказателно-процесуалния кодекс предложението за замяна на пробацията с лишаване от свобода се разглежда от Окръжния съд по местоизпълнение на пробацията в състав съдия и двама съдебни заседатели при задължително участие на прокурор, на председателя на пробационния съвет и на осъдения (чл. 428а — 428б).

Наказанието е „...обществено средство за борба срещу прояви, опасни за съществуващата система обществени отношения. Поради това неговите цели... са обусловени от типа на държавата и интересите, на които последната служи със своето право...“³³ и „...определят в значителна степен вида и пределите на наказанията за различните престъпления...“³⁴. Целите, които си поставя пробацията, са свързани с подкрепа и помощ на осъдения да определи своята роля в обществото, което кореспондира на заявената в чл. 36, ал. 1, предложение първо от НК, цел: „...да се поправи и превъзпита осъденият към спазване законите и добрите нрави...“, но чрез хуманни средства. Акцентира се на специалната превенция, на ресоциализирането на дееца посредством помощта на държавата, което много напомня за мерките за въздействие, познати в други правни системи³⁵.

³¹ Вж. С т о й н о в, Ал. Наказателно право. Обща част. С., 1999, с. 379. Относно понятието „наказание“ вж. и Н е н о в, Ив. Наказателно право на Република България. Обща част. Нова редакция Ал. Стойнов. Кн. 2. С., 1992, с. 233 — 234; Д о л а п ч и е в, Н. Наказателно право. Обща част, с. 462.

³² Вж. Ш а р г о р д с к и й, М. Вопросы общего учения о наказаниях в теории советского права на современном этапе. — *Советское государство и право*, 1991, № 10, с. 136.

³³ Вж. Н е н о в, Ив. Цит. съч., с. 243.

³⁴ Ф и л ч е в, Н. Теоретични основи на наказателното законотворчество. С., 2004, с. 80.

³⁵ Относно наказанието и мерките за въздействие вж. Г р у е в, Л. Цит. съч., с. 33 — 49.

Мястото на пробацията в системата от наказания дава основание да се направят някои изводи. Известно е, че подреждането на видовете наказания в общата част на НК отразява значението, което им отдава законодателят в борбата с престъпността и за осъществяването на наказателната политика на държавата. Член 37 от НК подрежда отделните видове наказания в низходящ ред съобразно тяхната тежест. Систематичното място на пробацията е след лишаването от свобода, но преди останалите наказания без лишаване от свобода, което показва, че законодателят го определя като най-тежко сред наказанията без лишаване от свобода.

3. Очевидно пробацията е формулирана като наказание без лишаване от свобода³⁶. Член 42а, ал. 1 НК определя пробацията като „съвкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно“. АLINEЯ 2 посочва *шестте вида пробационни мерки*, а чл. 42б и последните промени в Закона за изпълнение на наказанията (ЗИН), Глава тринадесета, озаглавена „Изпълнение на наказанието пробация“³⁷, в новите си разпоредби (чл. 141а — чл. 141ж) дават пояснения относно тяхното съдържание.

3.1. Задължителна регистрация по настоящ адрес (в старата редакция — „задължителна регистрация по местоживееене“). Промяната се наложи поради несъответствие с разпоредбите на Закона за гражданската регистрация³⁸, който вече не съдържа термина местоживееене и в чл. 94 определя, че настоящ адрес е адресът, на който лицето пребивава, и че всяко лице има само един настоящ адрес. Тази пробационна мярка се изпълнява чрез явяване и подписване на осъдения пред пробационен служител или определено от него длъжностно лице по план, утвърден от пробационния служител и съгласуван със съответния началник на районното полицейско управление на МВР (чл. 141 ЗИН). Съществена особеност на тази пробационна мярка е фактът, че се налага задължително на всички осъдени на пробация. Това е така и в други страни (напр. Великобритания, Ирландия, Швеция и САЩ), където функцията по контрол на тази мярка се възлага задължително на пробационните служители към съответното полицейско управление³⁹. След отмяната на наказанието „задължително заселване“ може да се направи обосновано предположение, че разглежданата мярка възпроизвежда положителните характеристики от същността му с идеята да доразвие добрите практики в това отношение.

3.2. Задължителни периодични срещи с пробационен служител, които се провеждат в пробационната служба, на чиято територия е настоящият

³⁶ Така Г и р г и н о в, Ант. Наказателен кодекс. Обстоен коментар на промените, направени от последните две Народни събрания (1997 — 2004). С., 2004, с. 71.

³⁷ Изм. и доп., ДВ, бр. 103 от 23 ноември 2004 г., в сила от 1 януари 2005 г.

³⁸ Закон за гражданската регистрация. — ДВ, бр. 67 от 27 юли 1999 г., с изм. и доп., посл. доп., ДВ, бр. 70 и 96 от 2004 г.

³⁹ А н д р е е в а, Андр. Пробацията — нова алтернатива в санкционната система на българското наказателно право. — *Правна мисъл*, 2004, № 3, с. 68.

адрес на осъдения. По изключение може да се провеждат на друго подходящо място, определено от пробационния служител, ако важни причини налагат това (например болест на осъдения). Срещите са планирани (провеждат се по утвърден от пробационния служител график) или извънредни — по искане на пробационния служител или на осъдения. Извънредните срещи се провеждат по ред, определен от пробационния служител, за осъществяване на контрол по спазване изпълнението на пробационните мерки. Срещите могат да бъдат възложени за изпълнение на съответен полицейски служител или да се извършват съвместно с него. Когато се налага провеждането им след 22 ч. до 6 ч. сутринта, се уведомява районният прокурор. Ако срещата е поискана от осъденото лице, тя се провежда до 10 дни от поискването ѝ. Също като предходната мярка се налага на всички осъдени на пробация (нов чл. 141а ЗИН) и цели коригиране на отрицателните модели на поведение у осъдения.

3.3. Ограничения в свободното придвижване, които се изразяват в налагане на една или няколко от следните забрани:

- * посещаване на точно определени в присъдата места, райони и заведения. Тяхното определяне от съда става след задълбочен анализ на материалите по делото с цел ограничаване на контактите с криминално проявени лица. Забраната се обявява на собствениците или длъжностните лица, отговорни за достъпа до съответните места, райони и заведения;
- * напускане на населеното място за повече от 24 часа без разрешение на пробационен служител или прокурор. Разрешение може да се даде в следните случаи: по причини от личен или обществен характер — за не повече от 5 денонощия; за настаняване за лечение; за явяване на изпит в учебно заведение или във връзка със съдебни производства;
- * напускане на жилището, което обитава, за определен период от денонощието.

Тази мярка се изпълнява по план, утвърден от пробационния служител и съгласуван със съответния началник на районното полицейско управление на МВР. Изпълнението се контролира чрез проверки от пробационния служител или определено от него длъжностно лице (чл. 141б ЗИН).

Изброените до тук три пробационни мерки имат за цел осъществяването на контрол върху осъдените лица, за разлика от следващата, която според замисъла на законодателя е мярка за подкрепа.

3.4. Включване в курсове за професионална квалификация и/или програми за обществено въздействие. Тази мярка е насочена към интеграция на осъдения в обществото и изграждане у него на социални навици и умения за законосъобразно поведение. Курсовете се организират от областната пробационна служба съвместно с териториалните органи на Министерството на труда и социалната политика и Министерството на образованието и науката, като се отчитат нуждите на пазара на труда и интересите на осъдения. Програмите също се организират от областната пробационна

служба и могат да бъдат два вида: развиващи и корекционни. Първата група програми включва курсове за ограмотяване, придобиване на умения за намиране на работа, инструктивни беседи с представители на социалните служби и полицията. Втората група програми е насочена към промяна на нагласите, ценностите, поведението на осъдените и за преодоляване на зависимости. При организирането на курсовете и програмите могат да бъдат привлечени неправителствени организации и доброволци (чл. 141в, 141г, 141д ЗИН). Идеята на законодателя е пробацията да включва не само мерки за контрол и подкрепа, а и възстановителни мерки, каквито са топравителният труд и общественополезният труд в полза на обществото.

3.5. Поправителен труд, който се полага по местоработата на осъдения на срок от 3 месеца до 2 години. Удръжките от трудовото възнаграждение се изчисляват от брутно трудово възнаграждение на осъдения, получено от служебни и трудови правоотношения или хонорари (чл. 141е ЗИН). Залага се само на навършили 16-годишна възраст лица. Макар и премахнат като самостоятелен вид наказание поради несъответствие с променената обществена реалност, поправителният труд продължава да съществува в системата от наказания под формата на пробационна мярка, което не може да се определи като сполучливо законодателно решение⁴⁰.

3.6. Безвъзмезден труд в полза на обществото от 100 до 320 часа се залага също като поправителния труд само по отношение на навършили 16-годишна възраст лица. Той се полага под контрола на пробационните служби без ограничаване на свободата на осъдения в обекти, утвърдени от съответния пробационен съвет, като се отчитат трудовите умения, квалификацията и работоспособността на осъдения. Възлага се до 3 часа работа дневно в извънработно време или за пълен работен ден в един от празничните или почивните дни. По време на годишен отпуск, или, ако осъденият е безработен, може да му бъде възложена работа за не повече от 10 работни дни (чл. 141ж ЗИН). Известно е, че принудителният труд е забранен от основния закон в Република България и от няколко международни акта. Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) допуска следните изключения от тази забрана: (1) труд, който обикновено е задължителен за лицата, лишени от свобода, или по време на условно освобождаване; (2) всяка служба от военен характер или в страните, където се признава освобождаване от военна служба заради религиозни убеждения — службата, отбивана вместо задължителната военна служба; (3) всяка повинност, изпълнявана в случай на извънредно положение или бедствие, застрашаващи съществуването или благосъстоянието на обществото; (4) всеки труд, представляващ елемент от обичайните граждански задължения.

Очевидно хипотезата на общественополезния труд не е сред тях.

⁴⁰ Така Стойнов, Ал. Пробацията — законодателна несполука. — Цит. по правно-информационна система „Апис-Време“.

Наказателният кодекс изчерпателно изброява видовете пробационни мерки, което съответства на принципа на законоустановеност на наказанието. Законосъобразно ще е налагането на мярка от така съставения каталог на мерки за въздействие. Пробацията е сложно по съдържание наказание, комплексна наказателна мярка, която включва като възможност различни правоограничаващи мерки, засягащи различни аспекти от социалното битие на индивида. Възможността различните ограничителни мерки да се налагат заедно или поотделно прави възможна индивидуализацията в процеса на налагане на наказанието, а това е основен принцип във всички модерни наказателноправни системи.

Пробацията е **срочно наказание**. Предвиденият от закона срок е от 6 месеца до 3 години за първите 4 мерки, за поправителния труд — от 3 месеца до 2 години (от 100 до 320 часа годишно), и за не повече от три поредни години — за безвъзмездния труд в полза на обществото. Посочването на граници „от — до“ при регламентирането на новото наказание дава възможност за степенуване на принудата.

Субекти на наказанието пробация могат да бъдат всички наказателноотговорни лица (преди последното изменение на НК кръгът беше стеснен — само навършилите 16-годишна възраст лица. Сега това ограничение важи само за пробационните мерки, свързани с полагане на труд). По отношение на непълнолетни осъдени лица изпълнението на пробацията се осъществява от специализиран пробационен служител съвместно с инспектор от детската педагогическа стая.

4. Можем да обобщим, че *пробацията е вид наказание без лишаване от свобода, което включва 6 вида пробационни мерки, които (заедно или поотделно) могат да бъдат налагани за определен период от време по отношение на осъдени лица*. Лицето, осъдено на пробация, ще бъде реабилитирано по право, ако не извърши друго престъпление, наказуемо с лишаване от свобода или по-тежко наказание, в срок до 3 години от изтичане на срока на наложеното с присъдата или намаленото с работа или помилване наказание. Правопрепятстващото действие на давността за наказване за престъпление, наказуемо с пробация, настъпва с изтичане на двугодишен срок от извършването на престъплението. Срокът на изпълнение на пробацията е същият.

5. Според § 43 от Закона за изменение и допълнение на НК от 2 ноември 2004 г., влязъл в сила на 1 май 2005 г., думите „поправителен труд“ се заменят с „пробация“ навсякъде в Особената част. При това положението се забелязва следното: в особена част на НК пробацията се предвижда като алтернативно наказание в 120 случая⁴¹, като възможност за кумулатив

⁴¹ По чл. 121; чл. 130, ал. 1 и 2; чл. 131 (за лека телесна повреда); чл. 132, ал. 1, т. 3 и 4; чл. 134, ал. 1, т. 2; чл. 136, ал. 1 и 2; чл. 138; чл. 139; чл. 140; чл. 141, ал. 1 — 3; чл. 144, ал. 1 и 2; чл. 145, ал. 2; чл. 163, ал. 1, т. 2; чл. 164; чл. 167; чл. 168; чл. 169; чл. 170; чл. 179, ал. 3; чл. 181, ал. 1 и 2; чл. 183, ал. 4; чл. 186, ал. 1; чл. 187; чл. 189, ал. 2; чл. 190; чл. 191, ал. 1 и 2; чл. 195, ал. 4 и 5; чл. 197, т. 2; чл. 204, б. „а“ и „б“; чл. 205, ал. 1, т. 5 и 6; чл. 206, ал.

но налагане на пробацията съществува в два случая⁴². Пробацията може да се налага самостоятелно само в четири случая⁴³.

Възражение будят разпоредбите на чл.чл. 132, ал. 1, т. 3; чл. 139; 141, ал. 3; 168; 170, ал. 1; 230, ал. 1 и 237, ал. 2, в които размерът на наказанието пробация е определен чрез специален максимум — „до 6 месеца“⁴⁴. Както отбелязах по-горе, мерките за контрол и подкрепа са със законоустановена продължителност — от 6 месеца до три години, което прави тяхното прилагане за посочените престъпления невъзможно. Необходимо е да се обсъди възможността за налагане на останалите две пробационни мерки — общественополезен труд и поправителен труд. Като се има предвид, че срокът на общественополезният труд се отчита не в дни, а в часове, теоретично той би могъл да се наложи за срок до шест месеца. Що се отнася до поправителния труд, чийто срок може да е от три месеца до две години, за посочените престъпления съдът разполага с възможност за индивидуализиране на размера на наказанието — от три до шест месеца. Но тъй като двете пробационни мерки, свързани с полагането на труд, не могат да се налагат на ненавършили 16-годишна възраст лица, за тях посочената възможност не може да се реализира. Следователно се нарушава конституционен принцип — равенство на гражданите пред закона. В тази връзка би трябвало да се обмисли възможността за промяна в действащото законодателство по отношение на посочените норми и, по конкретно — премахване на долната граница на предвиденото наказание.

6. Преди повече от 100 години Чезаре Бекария — един от най-известните учени в областта на наказателното право, поставя проблема за неотвратимостта на наказанието като контрапункт на ненужно тежката държавна репресия в борбата с престъпността. Остротата на този проблем през последните десетилетия провокира научната мисъл към изясняване ефективността на наказателната репресия с оглед на нейното ограничаване и гърсенето на нови, по-хуманни средства. Важно място сред тях заема пробацията и след последните промени в законодателството може да се саже, че е създадена приемлива правна уредба, което е крачка напред по пътя към хуманизиране на наказателното право.

т. 4; чл. 209, ал. 3; чл. 211, ал. 6; чл. 212, б. „б“, ал. 1, т. 4; чл. 223, ал. 1 и 2; чл. 225, ал. 4; чл. 226, ал. 3; чл. 228, ал. 1 и 2; чл. 229; чл. 230, ал. 1 и 2; чл. 232, ал. 1 и 4; чл. 236, ал. 1; чл. 237, ал. 2; чл. 239, ал. 1 и 2; чл. 247; чл. 248; чл. 269, ал. 1; чл. 272, ал. 1; чл. 274, ал. 1 и 3; чл. 275, ал. 1 и 2; чл. 276, ал. 1, 3 и 4; чл. 278в, ал. 1 и 4; чл. 279, ал. 4; чл. 284, ал. 1; чл. 289; чл. 291, ал. 2; чл. 293, ал. 1; чл. 308, ал. 4, т. 1; чл. 309, ал. 3; чл. 310, ал. 2; чл. 311, ал. 2; чл. 312, ал. 1 и 2; чл. 314; чл. 317; чл. 318; чл. 319; чл. 322; чл. 325, ал. 1; чл. 328, ал. 1 и 2; чл. 329, ал. 1; чл. 342, ал. 1; чл. 342, ал. 1, б. „а“ и „б“; чл. 343а, ал. 1, б. „а“; чл. 347, ал. 2; чл. 351, ал. 1; чл. 352, ал. 3; чл. 353, ал. 3; чл. 354, ал. 4; чл. 355, ал. 1, 2 и 3; чл. 356, ал. 2; чл. 356г, ал. 1; чл. 356д; чл. 358; чл. 359, ал. 1; чл. 360; чл. 361, ал. 2; чл. 365; чл. 367, ал. 2 НК.

⁴² По чл. 282, ал. 1; чл. 295 НК.

⁴³ По чл. 183; чл. 272, ал. 2; чл. 328, ал. 3; чл. 329, ал. 2 НК.

⁴⁴ Член 329, ал. 2 предвижда също специален максимум — до 2 години пробация, а в чл. 272, ал. 2 срещахме абсолютно определена санкция — пробация за 1 година.